

Ortaöğretim Öğrencilerinin Hayatın Anlamına Yönelik Tutumları: Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Diğer Lise Öğrencileri Arasında Bir Karşılaştırma (Erzurum İli Örneği)*

Veysel Çolak | ORCID: 0009-0007-5360-5037 | veyselcolak211@gmail.com

İğdır Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, İğdır, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/05jstgx72>

Doç. Dr. Yasin Yiğit | ORCID: 0000-0002-3254-5350 | yasnyigit@gmail.com

İğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Din Eğitimi Ana Bilim Dalı, İğdır, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/05jstgx72>

Öz

Bu araştırmanın temel amacı Anadolu İmam Hatip Liseleri ve diğer lise türlerinde öğrenim gören öğrencilerin hayatın anlamına yönelik tutum düzeylerini karşılaştırmalı bir şekilde incelemektir. Araştırmanın örnekleme 2022-2023 eğitim öğretim yılında Erzurum ilinde Anadolu İmam Hatip Liseleri ve diğer lise türlerinin 12. sınıf düzeyinde öğrenim gören ve tesadüfi örneklem yöntemiyle seçilen 975 öğrencidir. Araştırma nicel araştırma metodlarından biri olan tarama modeline göre tasarlanmıştır. Çalışmanın verileri kişisel bilgi formu ve *Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği*'yle toplanmıştır. Toplanan verilerin analizinde SPSS-26 programı kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre öğrencilerin hayatın anlamına yönelik tutum düzeylerinin ve ölçeğin *Hayatın Anlam ve Amacı* alt boyutundan alınan ortalamaların yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca ölçeğin *Hayatın Anlamsızlığı ve Amaç Yoksunluğu* alt boyutundan alınan ortalamaların orta düzeyde olduğu saptanmıştır. Bu ortalamalar Anadolu İmam Hatip Liseleri ve diğer lise öğrencileri arasında birbirine oldukça yakın çıkmıştır. Elde edilen puanlar incelendiğinde cinsiyete, yaş düzeyleri ve okul türüne göre öğrencilerin hayatın anlamına yönelik tutum düzeyleri arasında manidar bir farklılığın olmadığı görülmüştür ($p>0.05$). Öğrencilerin sosyoekonomik durumlarına, okul döneminde kaldıkları yere, akademik başarı düzeylerine, maneviyata yönelme düzeylerine göre bakıldığında ise anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür ($p<0.05$).

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Anlam, Anlamsızlık, Anlam Arayışı, Hayatın Anlamı.

Atf Bilgisi: Çolak, Veysel – Yiğit, Yasin. “Ortaöğretim Öğrencilerinin Hayatın Anlamına Yönelik Tutumları: Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Diğer Lise Öğrencileri Arasında Bir Karşılaştırma (Erzurum İli Örneği)”. *Marifetname* 10/1 (Haziran 2023), 253-290.

<https://doi.org/10.47425/marifetname.vi.1276513>

Geliş Tarihi 03.04.2023

Kabul Tarihi 02.06.2023

Yayın Tarihi 30.06.2023

Değerlendirme İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

*Bu çalışma Doç. Dr. Yasin Yiğit danışmanlığında 03.03.2023 tarihinde sunduğumuz Ortaöğretim Öğrencilerinin Hayatın Anlamına Yönelik Tutumları: Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Diğer Lise Öğrencileri Arasında Bir Karşılaştırma (Erzurum İli Örneği) başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. (Veysel Çolak - Yasin Yiğit)

Benzerlik Taraması Yapıldı – iThenticate

Etik Bildirim marifetnameetikbildirim@gmail.com

Çıkar Çatışması Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Attitudes of Secondary School Students Towards Meaning of Life: A Comparison Between Anatolian Imam Hatip High School and Other High School Students (Example of Erzurum Province)*

Veysel Çolak (Graduate Student) | ORCID: 0009-0007-5360-5037 | veyselcolak211@gmail.com
İğdır University, Institute of Graduate School, Department of Philosophy and Religious Studies, İğdır, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/05jstgx72>

Assoc. Prof. Yasin Yiğit | ORCID: 0000-0002-3254-5350 | yasnyigit@gmail.com
İğdır University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Sciences, Department of Religious Education, İğdır, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/05jstgx72>

Abstract

The main purpose of this research is to comparatively examine the attitude levels of students studying in Anatolian Imam Hatip High Schools and other types of high schools towards the meaning of life. The sample of the study is 975 students selected by random sampling method, studying at the 12th grade of Anatolian Imam Hatip High Schools and other types of high schools in Erzurum in the 2022-2023 academic year. The research was designed according to the survey model, which is one of the quantitative research methods. The data of the study were collected with the personal information form and the Meaning and Purpose of Life Scale. SPSS-26 program was used in the analysis of the collected data. According to the research findings, it was seen that the students' level of attitude towards the meaning of life, and the average taken from the *Meaning and Purpose of Life* sub-dimension of the scale were high. In addition, it was determined that the average taken from the *Meaninglessness of Life and Lack of Purpose* sub-dimension was moderate. These averages were very close to each other between Anatolian Imam Hatip High Schools and other high school students. When the obtained scores were examined, it was seen that there was no significant difference between the students' attitudes towards the meaning of life according to gender, age levels and school type ($p>0.05$). When the socioeconomic status of the students, their place of residence during the school period, their academic achievement levels and their level of orientation towards spirituality were examined, it was observed that there was a significant difference ($p<0.05$).

Keywords: Religious Education, Meaning, Meaninglessness, Search for Meaning, Meaning of Life.

Citation: Çolak, Veysel – Yiğit, Yasin. "Attitudes of Secondary School Students Towards Meaning of Life: A Comparison Between Anatolian Imam Hatip High School and Other High School Students (Example of Erzurum Province)". *Marifetname* 10/1 (June 2023), 253-290.

<https://doi.org/10.47425/marifetname.vi.1276513>

Date of Submission 03.04.2023

Date of Acceptance 02.06.2023

Date of Publication 30.06.2023

Peer-Review Double anonymized - Two External

*This article is extracted from my master thesis dissertation entitled "Attitudes of Secondary School Students Towards Meaning of Life: A Comparison Between Anatolian Imam Hatip High School and Other High School Students (Example of Erzurum Province)", supervised by Assoc. Prof. Yasin Yiğit (Master's Thesis Dissertation, İğdır University, İğdır, Türkiye, 2023).

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Veysel Çolak - Yasin Yiğit)

Ethical Statement Yes – iThenticate

Plagiarism Checks The authors have no conflict of interest to declare.

Conflicts of Interest marifetmanetikbildirim@gmail.com

Complaints The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Grant Support Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Copyright & License

Giriş

İnsan, varoluşsal olarak yaşamının farklı süreçlerinde hayatını anlamlandırmak amacıyla kendisini bir arayış içerisinde bulabilmektedir. Bireylerin hayatına yön veren, tutum ve davranışlarını şekillendirebilen en önemli tecrübelerden biri olarak değerlendirilen bu arayışın özü, karşılaşılan olay ve olguları anlamlandırarak yaşamı anlamlı ve tutarlı kılmak şeklinde ifade edilebilir. Bu arama ve gayret çabalarına literatürde anlam arayışı ya da hakikat arayışı adı verilir.¹

Anlam arayışı insanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren canlılığını koruyan ve bizzat birey kontrolünde gerçekleşen kişiye özgü bir süreç olarak ifade edilebilir.² İnsanın düşünce gücünü kullanarak bireysel çabasıyla kendi varlığını, evrendeki konumunu anlamlandırmaya çalışması ve bu yolla anlamlı, amaçlı bir hayat sürdürme arzusunun bu arayışı özgünleştirdiği düşünülebilir. Nitekim genel olarak bakıldığında birtakım ortak yaşantılar bulunsa da ayrıntıya inildiğinde her insanın kendine has bir yaşantısı, kendine özgü değer ve yönelimlerinin bulunduğu, bu yönelişlerle hayata, yaşantılarına özgün bir anlam yüklediği söylenebilir.

Kur'an-ı Kerim'de geçen bir ayet, insanların yaşadıklarına farklı ve özgün anlamlar yüklediğini göstermektedir. Ayete göre Hz. Adem'in oğulları Kabil ve Habil Allah'a birer kurban sunmuşlar, ancak Kabil'in kurbanı kabul edilmemiştir. Kabil bu duruma Habil'in sebep olduğunu düşünmüş, olayı kardeşini kıskanma nedenlerinden biri olarak anlamlandırmış ve ona "Andolsun seni mutlaka öldüreceğim" demiştir. Habil'se olaya "Allah ancak kendisine karşı gelmekten sakınanlardan kabul

¹ Âdem Akıncı, "Hayata Anlam Vermede Dinî Değerlerin ve Din Öğretiminin Rolü", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3/9 (2005), 9.

² Viktor E. Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. Özge Yılmaz (İstanbul, Okuyan Us Yayınları, 2018), 97.

eder.” ifadesinden anlaşılabilceği üzere oldukça farklı bir anlam yüklemiştir.³ Bu ayetten hareketle ulaşılabilir bir başka çıkarım, hayatı anlamlandırma çabasının insanlık tarihiyle başladığıdır.

İnsanlık tarihiyle başlayan hayatı anlamlandırma çabalarına tarihsel süreçte çeşitli saiklerin etkisi olmuştur. Bu saiklere felsefi görüşler, dinler, eğitim sistemleri gibi örnekler verilebilir. Tarihsel akış içerisinde gelinen noktadaysa bahsi geçen saiklerin yanı sıra hayatı anlamlandırma üzerinde akıl ve bilimin önemli bir rolünün bulunduğu düşünülebilir. Bu nedenle meselenin bilimsel temelde ele alınması, bireyler için önemli bir gereksinim olan hayatı anlamlandırma ihtiyacının giderilmesine önemli bir katkıda bulunabilir.

Hayatı anlamlandırma ihtiyacının giderilmesi, amaçsız ve anlamsız bir yaşantının yerini amaçlı ve anlamlı, ideal bir yaşamın alması için önemli bir rol oynayabilir. Bu ihtiyacın küreselleşen dünyada daha belirgin olarak gözler önüne serildiği ifade edilebilir. Nitekim küreselleşme, insan yaşamında sosyal ve kültürel değişimin giderek hızlandığı, buna paralel olarak daha önce tecrübe edilmemiş ve anlamlandırılmamış bireysel ve toplumsal problemlerle karşılaşma riskinin arttığı bir süreçtir.⁴ Bu riskten kaynaklanarak yaşanan olası bir varoluşsal boşluk hissini bireylerin sahip oldukları değerleri gelecek nesillere aktarmada zorluk çekmesine ve bunun etkisiyle değerlerden uzaklaşan genç neslin daha yüksek bir düzeyde anlamsızlık hissiyatına kapılmasına neden olabileceği değerlendirilebilir.⁵ Bu bağlamda gençlerin sağlıklı ve dengeli bir ki-

³ Kur'an-ı Kerim Meâli, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), el-Mâide 5/27.

⁴ Rifat Miser, “Küreselleşen Dünyada Yetişkin Eğitimi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 35/1 (2002), 56.

⁵ Elif Bulut, *Genç, Yetişkin ve Yaşlılarda Hayatın Anlamı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021) 42.

şilik yapısına sahip olmalarını sağlamak amacıyla sorunlarının toplum tarafından tanınmasına ve kendilerine sunulacak nitelikli eğitim desteğine ihtiyaç duydukları ifade edilebilir.

Nitelikli bir eğitim, çok fazla problemle karşılaşılan bir dönem olmasından dolayı fırtına ve gerginlik dönemi olarak isimlendirilen gençlik döneminde karşılaşılan sorunlara makul anlamlar yüklenmesini sağlayabilir. Bu sayede gençlerin depresif eğilimlerinin azaltılmasına katkıda bulunulabilir. Bu hususta özellikle de din eğitiminin önemli bir katkı sağlayabileceği ifade edilebilir. Çünkü bünyesinde yaşamın ve ölümün anlamına dair birçok prensip bulunan din, hayatın anlamının keşfedilmesi hususunda gençlere bütüncül bir bakış açısı sunar. Dinin hayatın anlamına dair olarak ortaya koyduğu prensiplerin içselleştirilmesi, gençler tarafından hissedilebilen varoluşsal boşluğun doldurulmasını, onların doğru düşünce ve doğru davranışlara yönlendirilmesini sağlayabilir.⁶ Din eğitimi aracılığıyla dinin hayatın anlamına dair ortaya koyduğu söz konusu prensipler öğrencilere nitelikli bir şekilde aktarılabilirse söz konusu kazanımlara üst düzeyde erişilebilir.

Türkiye’de din eğitimi faaliyetleri ortaöğretim kapsamında Anadolu İmam Hatip Liselerinde (AİHL) meslek dersleri, diğer lise türlerindeyse Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersleri ve çeşitli seçmeli dersler aracılığıyla yürütülür. Bu derslerde öğrenci merkezli eğitim anlayışının bir gereği olarak öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarından hareket edilerek İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları hakkında öğrenilen bilgileri günlük yaşamda işlevsel olarak kullanabilen, Türk-İslam kültürünün geçmiş birikiminden yararlanarak karşılaşılan problemleri anlamlandıran, sorunlara çözüm üretebilen, araştıran ve dinin hayatı anlamlan-

⁶ Naci Kula, “Gençlik Döneminde Kimlik Gelişimi ve Din”, *Diyanet Dergisi* 233 (2010), 11.

dırmadaki işlevi hususunda farkındalık kazanan bireyler yetiştirmek hedeflenir.⁷ Bu hedefe beklenen ölçüde erişilmesi, geleceğin teminatı olarak bilinen gençlerin anlamlı, amaçlı ve mutlu bir yaşam sürdürmesi için oldukça büyük bir önem arz eder. Ancak pratikte din eğitimi kapsamında bu hedefe ne düzeyde erişilebildiği hususunda alan yazın incelendiğinde yeterli sayıda ve nitelikte çalışmayla karşılaşılması görülmektedir.

Meseleyle ilgili olarak literatür incelendiğinde Akıncı tarafından hazırlanan “*Hayata Anlam Vermeye Din Öğretiminin Katkısı*” başlıklı çalışmada din öğretiminin amaç, hedef ve temelleri doğrultusunda hayatın anlamına yönelik bir perspektif çizilmiş, din eğitiminin hayatı anlamlandırma noktasında yaklaşımının nasıl olması gerektiğine dair öneriler açıklanmıştır.⁸ Aydın tarafından hazırlanan “*İnsanın Anlam Arayışı ile Yeni Çağ İnanışları Arasındaki İlişki*” başlıklı çalışmada hayatın anlamı ile yeniçağ inanışları arasında manidar bir ilişkinin olmadığı ortaya konulmuştur.⁹ Çakmak tarafından hazırlanan “*Lise Öğrencilerinde DKAB Eğitimi ile Hayatı Anlamlandırma Arasında Dindarlık ve Sorumluluğun Aracılık Rolünün İncelenmesi*” başlıklı çalışmada ortaöğretim DKAB dersi özelinde hayatı anlamlandırma meselesi dindarlık ve sorumluluk bağlamında ele alınmıştır.¹⁰ Tanrıverdi ve Ulu tarafından hazırlanan “*Lise Öğrencilerinde Hayatın Anlam ve Amacı ile Değer Yöne-*

⁷ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar)* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 2018), 9; MEB, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 2018), 4, 11.

⁸ Adem Akıncı, *Hayata Anlam Vermeye Din Öğretiminin Katkısı Hayata Anlam Vermeye Din Öğretiminin Katkısı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 247.

⁹ Cüneyd Aydın, *İnsanın Anlam Arayışı ile Yeni Çağ İnanışları Arasındaki İlişki* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 244.

¹⁰ Ahmet Çakmak, *Lise Öğrencilerinde DKAB Eğitimi ile Hayatı Anlamlandırma Arasında Dindarlık ve Sorumluluğun Aracılık Rolünün İncelenmesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 8.

limleri Arasındaki İlişki”,¹¹ Aydoğın tarafından hazırlanan “*Ergenlere Yönelik Din Eğitiminde Hayatın Anlamı*”,¹² Kuruçay tarafından hazırlanan “*Ergenlerde Dindarlık ve Hayatın Anlamı Arasındaki Çok Yönlü İlişki Üzerine Bir Araştırma*”¹³ başlıklı çalışmalarda farklı değişkenlerle hayatın anlamı arasındaki ilişki incelenmiştir. Ancak alan yazında soyut düşünme yetisinin belirginleşmesinin etkisiyle hayatın anlamına dair soruların yoğun olarak zihinlerini meşgul ettiği bilinen ortaöğretim öğrencilerinin bu husustaki tutumlarını AİHL öğrencilerini de örnekleme dahil ederek diğer lise türleriyle karşılaştıran bir çalışmaya ulaşılammıştır.

Bu çalışmanın amacı Erzurum’da öğrenim gören AİHL ve diğer lise öğrencilerinin hayatın anlamına yönelik tutum düzeylerinin incelenmesi ve elde edilen bulgulardan hareketle çeşitli değişkenlerin öğrencilerin hayatın anlamına yönelik tutumlarında anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığının saptanmasıdır. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın temel problemi, AİHL ve diğer lise öğrencilerinin hayatın anlamına yönelik tutum düzeylerinin nasıl olduğu ve ortaöğretim öğrencilerinin hayatın anlamına yönelik tutumlarını etkileyen faktörlerin neler olduğudur. Bu problem doğrultusunda çalışmanın alt problemleri şunlardır:

- AİHL ve diğer lise türlerinde öğrenim gören öğrencilerin hayatın anlamına yönelik tutum düzeyleri nedir ve ortalamalar arasında önemli bir fark bulunmakta mıdır?

¹¹ Abdullah Tanrıverdi-Mustafa Ulu, “Lise Öğrencilerinde Hayatın Anlam ve Amacı ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/ 2 (2018), 1198.

¹² Zühal Aydoğın, *Ergenlere Yönelik Din Eğitiminde Hayatın Anlamı* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 72.

¹³ Yasin Kuruçay, *Ergenlerde Dindarlık ve Hayatın Anlamı Arasındaki Çok Yönlü İlişki Üzerine Bir Araştırma* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 321.

- Öğrencilerin hayatın anlamına yönelik tutum düzeyleri hayatın anlam ve amacıyla hayatın anlamsızlığı ve amaç yoksunluğu boyutları açısından nasıldır?
- Öğrencilerin hayatın anlamına yönelik tutumları cinsiyet, yaş, sosyoekonomik durum, okul döneminde kalınan yer, okul türü, akademik başarı düzeyi ve maneviyata yönelme düzeyi değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?

1. Din Öğretimi Programlarında Hayatın Anlamı

Hayatın anlamı, insanlar tarafından herhangi bir çaba gösterilmeksizin ani olarak keşfedilebilen veya etkileri doğrudan gözlemlenebilen bir olgu değildir. İnsanlar ancak yaşamış oldukları varoluşsal sorunlar hakkında derin bir şekilde düşünerek hayatın anlamına dair deneyimler kazanabilirler. Bu deneyimler yoluyla zamanla hayata dair anlamları keşfedebilen bireyler olay ve olgulara yükledikleri anlamlara göre hayatlarına yön verirler.¹⁴ Bu tecrübe sürecinde anlamlı bir hayat için insan davranışlarına yön veren, onları çeşitli değerler aracılığıyla alternatif düşüncelere yönlendiren ve bireylere bütünsel bir bakış açısı sunan sistemlerin başında din eğitiminin geldiği düşünülebilir.¹⁵

Din eğitimi, dinin insanlara sunmuş olduğu temel argümanlar ve öğretim sürecinde aktarılan bilgiler ışığında hayatı anlamlandırmada insanlara katkı sunmaya çalışır.¹⁶ Bu doğrultuda din eğitimi, insanın dünyadaki varlık sebebi başta olmak üzere, hayatın anlam ve amacının ne

¹⁴ Akıncı, *Hayata Anlam Vermeye Din Öğretiminin Katkısı*, 2.

¹⁵ Akıncı, *Hayata Anlam Vermeye Din Öğretiminin Katkısı*, 6.

¹⁶ Hurşit Ahmad, “İslam Eğitiminin Temelleri”, çev. Cemal Tosun, *Din Öğretimi Dergisi* 39 (1993), 39.

olduğuna yönelik insan arayışlarına makul cevaplar vermeye çalışarak söz konusu işlevi icra eder.¹⁷

Din eğitiminin hayatın anlamının keşfedilmesine dair insana sunmuş olduğu temel argümanlar şöyle özetlenebilir:

- Anlam kazanma,
- Kazanılan anlamı analiz ederek genişletme,
- Faydalı bir şekilde kazanılan anlamı ifade edebilme.¹⁸

Yukarıda sıralanan hususlar doğrultusunda din eğitiminde insanın bilişsel, duyuşsal ve davranışsal bütünlüğünden hareketle eylemlerinin sorumluluğunu alan, erdemli bir yapıya sahip, hayatını anlamlandırabilen şahsiyetler yetiştirme hedefini benimsenir.¹⁹ Bu nedenle din öğretimi kapsamında sürdürülen eğitim faaliyetlerinin hayata dönük problemleri içermesi ve gerçeğe uygun olması beklenir.

Din öğretimi faaliyetlerine Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından hazırlanan öğretim programları yön verir. Bunun için öğretim programlarında öncelikle bireylerin dinî inançlarından yararlanarak hayatın anlamını keşfeden ve amaçlı, idealleri olan bir gençlik yetiştirme hedefinin yer alması ve bunun alt kazanımlara ve içeriklere yansıtılması gerekir. Başka bir ifadeyle din öğretimi aracılığıyla yeni nesil tarafından hayatın anlamının keşfedilmesi, bu hususla ilgili olarak dinin muhteva-sında yer alan ilkelerin programlarda dikkate alınmasıyla mümkündür. Bilhassa gelişim özelliklerinden ötürü gençlik döneminde yürütölen din öğretiminde bu hususun dikkate alınması önemlidir.

¹⁷ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi* (Ankara: Gün Yayıncılık, 1998), 43.

¹⁸ Leon Mckenzie, "The Purposes and Scope of Adult Religious Education", *Handbook of Adult Religious Education* (1986), 10.

¹⁹ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı* (Ortaöğretim 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar, 9; MEB, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*, 4, 11.

Bireyler gençlik döneminin önemli bir sürecinde ortaöğretimde öğrenim görmektedir. Ortaöğretim, ilköğretimin öğrencilere aktardığı temel bilgi ve deneyimlerden hareketle teknik veya genel konularda öğrencilere daha geniş bilgi ve beceri kazandırmayı amaçlayan, ilköğretim ve yükseköğretim arasında yer alan bir süreçtir.²⁰ Eğitim sistemi içinde ortaöğretim, öğrencilerin kişilik gelişimlerine destek olarak bir taraftan onları hayata ve çeşitli meslek dallarına hazırlarken diğer taraftan yükseköğretime temel oluşturur.²¹ Bu süreçte yürütülen eğitimin niteliğini öğrenci, öğretmen, veli, eğitim ortamı gibi pek çok saik etkiler. Bu saiklerden biri de öğretim programlarıdır.

Öğretim programları, okullarda okutulan derslerin genel ve özel amaçları, kazanımları ve konuları gibi birçok hususta öğretmenlere yol gösteren birer kılavuz niteliğindedir. Öğretim programları aracılığıyla hem genel eğitimin amaçlarına erişilmesine hem de her bir branşın kendi özel amaçlarına ulaşılmasına katkı sağlanmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla ortaöğretimde din eğitiminin niteliğini AİHL meslek dersleri ve DKAB dersi öğretim programları önemli bir ölçüde etkilemektedir.

AİHL Meslek Dersleri Öğretim Programı, birbirini tamamlayan ayrı derslerden oluşur. Program, geliştirilme sürecinde insanın bütün olarak değerlendirilmesi, temel gelişim ilkelerine dikkat edilmesi ve bireysel farklılıklara ilişkin değerlendirmelerin neticesinde oluşturulmuştur. Bu çerçevede programın temel amacı şöyle ifade edilmektedir:

“Mesleki din öğretiminin vizyonu; İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esaslarını içselleştiren; Hz. Muhammed’i (s.a.v.) model alan; araştıran, sorgulayan ve edindiği bilgiler ışığında aklını kullanarak problem-

²⁰ Ersan Sözer, “Türk Eğitim Sisteminde Ortaöğretim Programları ve Uygulamalar”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi* 5/5 (1996), 116.

²¹ Turhan Oğuzkan, *Türkiye’de Ortaöğretim ve Sorunları* (İstanbul: Hisar Eğitim Vakfı Yayınları, 1981), 19.

lere çözüm üretebilen; ibadetlerle ilgili uygulama becerisine sahip olan; dünya ahiret dengesini kurabilen; İslam'ın temel kaynaklarını tanıyan; din hizmetleri uygulama becerisi kazanan; toplumu din konusunda aydınlatan ve onların dinî bilgilerle ilgili ihtiyaçlarına cevap verebilen bireyler yetiştirmektedir.”²²

AİHL meslek dersleri öğretim vizyonunda belirtilen temel amaç hayatın anlamının keşfedilmesi bağlamında değerlendirildiğinde meseleyle ilgili doğrudan bir ifadenin yer almadığı, ancak dolaylı da olsa ilişkilendirilebilecek hususların bulunduğu söylenebilir. Nitekim karşılaşılan problemlerin anlamlandırılıp çözülmesi ve dünya ile ahiret dengesinin kurulması gibi hususlar hayatın anlamlandırılmasıyla ilişkilendirilebilir. Buna ek olarak programın içeriği incelendiğinde hayatın anlamına yönelik doğrudan bulunan kazanımların yanı sıra konuyla ilişkili olduğu düşünülen sınırlı bir sayıda kazanımda belirlenmiştir. Mevzubahis kazanımların içeriği, dinin insan hayatındaki yansımaları, yaratıcıyla kul arasındaki ilişki, Hz. Peygamber'in rol modelliğinin hayata katkısı, varoluşsal ihtiyaçların varlığı, dünya hayatının amacı, İslâmî değerlerin kişinin yaşamındaki yeri ve önemi, yaşamı olumsuz etkileyen sorunların dinî bakış açısına göre değerlendirilmesi gibi özünde varoluşsal olarak insan varlığını konu edinen yaklaşımlardan oluşmaktadır.

Söz konusu kazanımlar²³ Tablo 1'de gösterilmiştir.

²² MEB, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*, 11.

²³ MEB, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*, 15-134.

Tablo 1. Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programında Bulunan Hayatı Anlamlandırma ile İlgili Kazanımlar

Ders	Sınıf	Kazanım
Temel Dini Bilgiler (TDB)	9	İnsanın yaratılış amacını ayet ve hadislerden örneklerle açıklar.
TDB	9	Duayla tövbenin kişi hayatındaki ve dindeki önemini fark eder.
TDB	9	Allah'a karşı vazifelerini yerine getirmeye özen gösterir.
TDB	9	Peygamberimize karşı vazifelerini yerine getirmeye istekli olur.
TDB	9	İnsanlara karşı vazifelerini kavrar.
TDB	9	Güzel ahlaki davranışlara uymaya istekli olur.
TDB	9	Olumsuz davranışları ayet ve hadislerle temellendirir.
TDB	9	Olumsuz davranışlardan uzak durmaya özen gösterir.
TDB	9	Davranışlarında ölçülü ve tutarlı olmaya özen gösterir.
Siyer	10	İslam'ı anlamada Peygamberimizin hayatını öğrenmenin önemini kavrar.
Siyer	10	Peygamberimizin ahlaki özelliklerini hayatında uygulamaya istekli olur.
Siyer	10	Peygamberimizin nübüvvet öncesi erdemli davranışlarını kendine örnek alır.
Siyer	10	Peygamberimizin ahlaki özelliklerini hayatında uygulamaya istekli olur.
Hadis	10	Dini anlamada ve yaşamada Hz. Peygamber'e (s.a.v.) olan ihtiyacı ayet ve hadislerle açıklar.
Akaid	11	Ahret inancının, hayatı anlamlandırmaya katkısını fark eder.
Akaid	11	Allah'ın esmasının anlamlarını davranışlarına yansıtmaya özen gösterir.
Akaid	11	Dünya hayatının amacını açıklar.
Mesleki Arapça	11	Dinlediği metin/diyalogdan hareketle davranışları iyi/kötü, doğru/yanlış olarak sınıflandırır.
Mesleki Arapça	11	Dinlediği/okuduğu metin/diyalogdan hareketle İslam ahlakıyla ilgili kısa bir metin yazar.
Mesleki Arapça	12	Dinlediği metin/diyalogdan hareketle İslam'da sosyal hayata yön veren kavramları listeler.
Mesleki Arapça	12	Dinlediği metin/diyalogdan hareketle sosyal hayatı düzenleyen ayet ve hadislerle örnekler verir.
Dinler Tarihi	12	Dinin insan hayatı açısından önemini fark eder.
Kelam	12	Varlık meselesini, "yaratana-yaratılan ilişkisi" çerçevesinde yorumlar.

Kazanımlarda görüldüğü üzere program, doktriner bir modelde hazırlanmıştır. Programda insanın yaratıcıyı tanıması, evren hakkında bilgi sahibi olması ve kendi varlığından hareketle hayatını temellendirmesi öncelikli hedefler arasındadır. Bunun yanı sıra program aracılığıyla gençlere İslâmî bir kimlik ve kişilik kazandırarak dinin muhtevasından,

değerlerinden, koymuş olduğu kaidelerden hareketle daha anlamlı bir hayat yaşamalarına katkı sağlamanın hedeflendiği görülmektedir.

Hayatın anlamının keşfedilmesiyle ilgili olarak DKAB Dersi Öğretim Programı incelendiğinde programın temel amaç içerisinde “Dinin hayatı anlamlandırmadaki rolünü fark eden; millî, manevî ve ahlaki değerleri benimseyen; farklılıklarla bir arada yaşama becerisi kazanmış bireyler yetiştirmek.” şeklinde doğrudan ilişkili ifadelerin yer alması dikkat çekmektedir. Program yapılandırmacılık, çoklu zekâ, beceri temelli yaklaşım gibi öğrenci merkezli yaklaşımlarla yapılandırılmıştır. Bu bağlamda öğrencilerin öğrenme sürecinde aktif olmaları, araştırma yönlerini canlı tutmaları, hayatta karşılaşılan sorunlara çözüm üretebilmeleri ve temel yaşam becerilerini geliştirmeleri hedeflenmiştir. Ayrıca programda öğrencilerin gelişim özellikleri ve bireysel farklılıklarını dikkate alarak öğrenme sürecinde ön bilgilerden hareketle anlamlı ve nitelikli öğrenmelerin gerçekleşmesi amacı dile getirilmiştir.²⁴

DKAB öğretim programının içeriği hayatın anlamının keşfedilmesi bağlamında incelendiğinde çeşitli konu alanlarında hayatın anlamına yönelik doğrudan veya dolaylı olarak kazanımların yer aldığı görülmektedir. Mevzubahis kazanımlarda öğrencilerin var olma amaçları hakkında bilgi sahibi olmaları, kendi varlıklarından hareketle yaratıcı ve evreni tanımalarına yönelik ifadeler bulunmaktadır. Ayrıca öğrencilerin hayatın ve ölümün anlamını ahiret inancı temelinde keşfederek olayları değerlendirirken arka plandaki dinî değerlerden faydalanmaları ve yaşanan sorunlar karşısında düşünen ve sorgulayan bir niteliğe sahip olmaları hedefi ifade edilmiştir.

²⁴ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar)*, 8-9.

Söz konusu kazanımlar²⁵ Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Lise DKAB Öğretim Programında Bulunan Hayatı Anlamlandırma ile İlgili Kazanımlar

Ünite	Sınıf	Kazanım
Din ve İslam	9	İnsanın doğasıyla din arasında ilişki kurar.
İslam ve İbadet	9	İbadetlerin, bireyin ahlaki gelişimi üzerindeki etkisini yorumlar.
Gençlik ve Değerler	9	Gençlerin kişilik gelişiminde dinî ve ahlaki değerlerle örf ve âdetlerin yerini tartışır.
Allah insan ilişkisi	10	Allah inancının insan hayatındaki yeri ve önemini yorumlar.
Hz. Muhammed ve Gençlik	10	Hz. Muhammed’in gençlik yıllarındaki erdemli davranışlarını kendi hayatıyla ilişkilendirir.
Ahlaki Tutum ve Davranışlar	10	Tutum ve davranışlarında ölçülü olmaya özen gösterir.
Dünya ve Ahiret	11	Hayatı anlamlandırmada ahiret inancının önemini fark eder.

Programın kazanımlarında görüldüğü üzere, ortaöğretim öğrencilerinin DKAB dersinden hareketle dinin kendilerine sunmuş olduğu temel argümanların farkında olmaları, kendi varlıklarını anlamlandırmaları, kişilik gelişiminde dinî ve ahlâkî değerlerin farkında olmaları, Allah inancıyla kendi yaşantıları arasında bağ kurmaları, Hz. Peygamber’in davranışlarından esinlenerek anlamlı bir hayat sürmeleri, yaşanan sorunlara dinî değerlerden yararlanarak çözüm önerileri sunmaları, tutum ve davranışlarda ölçülü bir şekilde hareket etmeleri ve ahiret inancından hareketle hayatı anlamlandırmaları hedeflenmiştir. DKAB dersi öğretim programında hayatı anlamlandırmanın önemine birçok pasajda dikkat çekilerek öğrencilere var olan bir anlamın değil, öğrencilerin kendi bi-

²⁵ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar)*, 14-35.

reysel farklılıklarından hareketle düşünerek, sorgulayarak hayatın anlamını keşfetmesi amacı benimsenmiştir.²⁶

Din öğretimi programları genel olarak değerlendirilecek olursa programlarda ifade edilenler pratiğe de nitelikli olarak yansıtılabilirse din eğitimi faaliyetlerinin hayata anlam verme noktasında önemli bir işlevinin olacağı söylenebilir. Bu bağlamda öğrencilerin din hakkında doğru bilgi, doğru düşünce ve davranışlar kazanmasına katkı sağlayarak bireylerin varoluşsal sorunlarına çözüm bulmalarına yardımcı olunabilir.

2. Yöntem

2. 1. Araştırmanın Modeli

Çalışma nicel araştırma yöntemlerinden biri olan tarama desenine uygun olarak tasarlanmıştır. Bu desene bağlı olarak bir husustaki mevcut durumun tespiti amacıyla yapılan araştırmalara betimsel tarama modeli, birden fazla değişken arasında değişim olup olmadığını veya değişimler arasında etkileşimin düzeyini belirlemek maksadıyla yapılan araştırmalara karşılaştırmalı ilişkisel tarama modeli adı verilir.²⁷ Araştırma, AİHL ve diğer liselerde öğrenim gören öğrencilerin hayatın anlamına yönelik tutum düzeylerini saptamayı hedeflediğinden dolayı betimsel tarama modeline, katılımcıların uygulanan ölçekten aldıkları ortalamaların çeşitli değişkenlerin etkisine bağlı olarak kıyaslanmasını amaçladığı için karşılaştırmalı ilişkisel tarama modeline dayanmaktadır.

²⁶ Çakmak, *Lise Öğrencilerinde DKAB Eğitimi ile Hayatı Anlamlandırma Arasında Dindarlık ve Sorumluluğun Aracılık Rolünün İncelenmesi*, 128.

²⁷ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler* (Ankara: Nobel Yayınları, 2017), 107.

2. 2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini, 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Erzurum ili merkez ilçelerinde MEB'e bağlı AİHL ve diğer liselerde öğrenim gören 12. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklemse 21 farklı okulda 12. sınıf düzeyinde öğrenimine devam eden, tesadüfî örnekleme yöntemiyle seçilen 975 öğrenciden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında toplam 975 öğrenciye ulaşılmış, ancak 8 kişinin anket formunu eksik ve özensiz doldurmasından dolayı 967 öğrenci örnekleme dâhil edilmiştir.

Çalışmaya katılan örneklem grubunun demografik özellikleri şu şekildedir:

Öğrencilerin (%58,1) 562'sinin kız, 405'inin (%41,9) erkek olduğu, 16 öğrencinin (%1,7) 16 yaşında, 671 öğrencinin (%69,4) 17 yaşında, 252 öğrencinin (%26,1) 18 yaşında, 28 öğrencininse (%2,9) diğer yaş gruplarında yer aldığı; 77 öğrencinin (%8,0) ailesinin alt, 836 öğrencinin (%86,5) orta, 54 öğrencinin (%5,6) üst gelirli olduğu; 828 öğrencinin (%85,7) aile yanında, 118 öğrencinin (%12,2) devlet yurdunda, 7 öğrencinin (%0,7) akraba yanında, 13 öğrencininse (%1,3) söz konusu yerlerin dışında (öğrenci evi-özel yurt vb.) kaldığı; 358 öğrencinin (%37,0) Anadolu Liselerinde, 50 öğrencinin (%5,2) Fen Lisesinde, 478 öğrencinin (%49,4) AİHL, 49 öğrencinin (% 5,1) Sosyal Bilimler, 16 öğrencinin (%1,7) Mesleki ve Teknik Anadolu, 16 öğrencininse (%1,7) Güzel Sanatlar Liselerinde öğrenim gördüğü; 9 öğrencinin akademik başarı düzeyinin (%0,9) 0-45 puan aralığında, 42 öğrencinin (%4,3) 46-55 puan aralığında, 174 öğrencinin (%18,0) 56-70 puan aralığında, 294 öğrencinin (%30,4) 71-85 puan aralığında, 448 öğrencinin (%46,3) 86-100 puan aralığında olduğu; 49 öğrencinin maneviyata yönelme düzeylerini (%5,1) çok düşük, 63 öğrencinin (%6,5) düşük, 407 öğrencinin (%42,1)

orta, 304 öğrencinin (%31,4) yüksek, 144 öğrencinin (%14,9) çok yüksek olarak algıladığı saptanmıştır.

2. 3. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın hipotezleri şu şekildedir:

- AİHL öğrencilerinin hayatın anlamına yönelik tutumları yüksek, diğer lise öğrencilerininse orta düzeydedir.
- AİHL öğrencilerinin hayatın anlamına yönelik tutum düzeyleri, hayatın anlam ve amacı boyutunda yüksek, hayatın anlamsızlığı ve amaç yoksunluğu boyutunda yüksek düzeydedir, diğer lise öğrencilerinin tutumları orta düzeydedir (ikinci boyut ters kodlanarak hesaplanacaktır).
- Öğrencilerin hayatın anlamına yönelik tutumları cinsiyet, yaş, sosyoekonomik durum, okul döneminde kalınan yer, okul türü, akademik başarı düzeyi ve maneviyata yönelme düzeyi değişkenlerine göre farklılaşmaktadır.

2. 4. Veri Toplama Araçları

Çalışma verilerinin toplanması için öncelikle Iğdır Üniversitesi Etik Kurulundan 20.10.2022 tarih ve 2022/17 sayılı etik kurul raporu daha sonra Erzurum Valiliğinden 18.11.2022 tarih ve 63774218 sayılı araştırma izni alınmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu ve Aydın, Kaya ve Peker tarafından geliştirilen *Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği* kullanılmıştır.

2. 4. 1. Kişisel Bilgi Formu

Çalışmaya katılan öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Bu formda cinsiyet, yaş, okul döneminde kalınan yer, sosyoekonomik durum, okul türü, akademik başarı düzeyi ve maneviyata yönelme düzeyi gibi bağımsız değiş-

kenlere yer verilmiştir.

2. 4. 2. Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği

Aydın, Kaya ve Peker tarafından geliştirilen Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği, beşli likert tarzında hazırlanmıştır. Ölçek toplamda 17 madde ve *Hayatın Anlam ve Amacı* ile *Hayatın Anlamsızlığı ve Amaç Yoksunluğu* olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin faktör analizi sonucunda maddelerin faktör yüklerinin 0,40'la 0,80 arasında değiştiği görülmüştür. Ayrıca ölçeğin KMO değeri 0,93 ($p<0,01$) olarak hesaplanmış, faktörlerin toplam varyansın %55,27'sini açıkladığı ortaya konulmuştur. Ayrıca ölçeğin Cronbach's Alpha kat sayısı .91 şeklinde hesaplanmıştır.²⁸ Bu çalışmada Cronbach's Alpha değeri hayatın anlam ve amacı alt boyutu için .85, hayatın anlamsızlığı ve amaç yoksunluğu alt boyutu için 834, ölçeğin bütünü için .87'dir. Ayrıca çalışmada KMO .914 ve Barlett testi X^2 değeri 5629,721 ($p=.000$) olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular uygulanan ölçeğin öğrencilerin hayatın anlamına yönelik tutumlarını belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

2. 5. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS-26 programı kullanılarak analize tabi tutulmuştur. Bu bağlamda öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediği Kolmogorov Smirnov normallik testiyle test edilmiş ($p>0.05$), çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerinin (-0.398-0.100 arası) -1'le +1 aralığında olmasından dolayı verilerin normal dağılım gösterdikleri kabul edilmiştir.²⁹ Bunun akabinde *olumsuz*

²⁸ Cüneyd Aydın vd., "Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (2015), 52.

²⁹ Şener Büyükoztürk, *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı İstatistik, Araştırma*

maddeler ters kodlanarak araştırmaya katılan öğrencileri tanıtıcı frekans analizi ve yüzde dağılımlarına başvurulmuştur. Sonraki aşamadaysa öğrencilerin ölçme aracından almış oldukları puan ortalamaları (\bar{X}) ve standart sapma değerleri (ss) hesaplanmıştır. Öğrencilerin hayatın anlamına yönelik tutumlarının demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini saptamak içinse grup sayısına göre parametrik testlerden t-testine ve tek yönlü varyans analizine (ANOVA) başvurulmuştur. ANOVA testi sonuçlarında gruplar arasında anlamlı farklılığın olduğu durumlarda hangi post-hoc karşılaştırma tekniğinden faydalanılmasına karar verebilmek amacıyla Levene's testi yapılmıştır. Test sonucunda varyansların homojen dağıldığı için LSD sonuçlarının değerlendirilmesine karar verilmiştir. Analizlerde anlamlılık değeri 0.05 olarak kabul edilmiş, elde edilen sonuçlar daha önce yapılan benzer çalışmalarla karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıklar üzerinde durulmuştur.

3. Bulgular

3. 1. Öğrencilerinin Hayatın Anlamına Yönelik Tutumlarına İlişkin Betimsel Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği'nden aldıkları puanlarla ilgili betimsel bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 3. Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği ile İlgili Betimsel Bulgular

	HAAÖ Maddeleri	N	\bar{X}	Ss	Düzey
1. Boyut	Hayatın mutlaka bir anlam ve amacı vardır.	967	4,07	1,20	Yüksek
	Faydalı bir şeyler üretmekten çok hoşlanırım.	967	4,02	1,01	Yüksek
	Hayatı arkadaşlarımla paylaşmaktan çok hoşlanırım.	967	3,79	1,14	Yüksek
	Yapmaktan zevk aldığım pek çok uğraşım vardır.	967	3,61	1,12	Yüksek
	Hayatta arzuladığım amaçlarıma ulaşmada başarılıyım.	967	3,48	1,03	Yüksek
	Değerlerim ve inançlarım doğrultusunda hareket etmeye çalışırım.	967	3,97	,96	Yüksek
	Yaşadığım sıkıntılara rağmen zorluklarla mücadele etmekten vazgeçmiyorum.	967	3,75	1,07	Yüksek
	Hayatımda her zaman bir anlam ve yaşamak için bir neden bulurum.	967	3,60	1,12	Yüksek
	Umut ve heyecanla geleceğe bakarım.	967	3,47	1,21	Yüksek
	Hayatın sıkıntılarına karşı mücadele etmenin yaşamıma anlam kattığını düşünüyorum.	967	3,69	1,12	Yüksek
	Hala yapmak ve başarmak istediğim şeyler vardır.	967	4,25	1,02	Çok Yüksek
	AİHL Birinci Boyut Ortalama		478	3,80	,68
Diğer Liseler Birinci Boyut Ortalama		489	3,79	,71	Yüksek
Birinci Boyut genel ortalaması: Hayatın Anlam ve Amacı		967	3,79	,69	Yüksek
2. Boyut	Çoğu zaman anlamsız ve boş bir hayata sahip olduğumu düşünürüm.	967	3,02	1,36	Orta
	Ruhsal bir boşluk içerisindeyim ve hayattan tat alamıyorum.	967	2,98	1,39	Orta
	Çoğu zaman her şeye karşı bıkkınlık duyuyorum.	967	2,66	1,30	Orta
	Yaşadığım dünyada iyiye ve güzele dair pek bir şey bulamıyorum.	967	3,07	1,29	Orta
	Beni hayata bağlayan pek bir amacım yoktur.	967	3,67	1,28	Yüksek
	Geleceğimi pek parlak göremiyorum, umutsuzum.	967	3,38	1,33	Orta
AİHL İkinci Boyut Ortalama		478	3,19	,96	Orta Orta
Diğer Liseler İkinci Boyut Ortalama		489	3,08	,99	Orta
İkinci Boyut Genel Ortalama: Hayatın Anlamsızlığı ve Amaç Yoksunluğu		967	3,13	,98	
AİHL Genel Ortalama		478	3,59	,67	Yüksek
Diğer Liseler Genel Ortalama		489	3,54	,68	Yüksek
Ölçeğin Bütünü Genel Ortalama		967	3,56	,67	Yüksek

Tabloda öğrencilerin Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği'nden aldıkları puan ortalamaları ve düzeyleri görülmektedir. Ortalamaların düzeyi belirlenirken puanlar 2.60-3.39 aralığında olması durumunda orta, 3.40-4.19 aralığındaysa yüksek, 4.20 ve üzerindeyse çok yüksek olarak

değerlendirilmiştir.³⁰ Ayrıca ikinci boyut hesaplanırken maddeler ters kodlanmıştır. Bu bağlamda tabloya bakıldığında öğrencilerin ölçekten aldıkları puan ortalamalarının ($\bar{x}= 3,56$) yüksek olduğu, Hayatın Anlam ve Amacı alt boyutundan aldıkları puan ortalamasının ($\bar{x}= 3,79$) yüksek, Hayatın Anlamsızlığı ve Amaç Yoksunluğu alt boyutundan aldıkları puan ortalamasının ($\bar{x}= 3,13$) orta düzeyde olduğu, ayrıca AİHL ile diğer lise öğrencilerinin ortalamalarının oldukça yakın olduğu görülmektedir. Bu bulgulardan hareketle “AİHL öğrencilerinin hayatın anlamına yönelik tutumları yüksek, diğer lise öğrencilerininse orta düzeydedir.” ve “AİHL öğrencilerinin hayatın anlamına yönelik tutum düzeyleri, hayatın anlam ve amacı boyutunda yüksek, hayatın anlamsızlığı ve amaç yoksunluğu boyutunda yüksek düzeydedir, diğer lise öğrencilerinin tutumları orta düzeydedir.” şeklindeki hipotezlerin doğrulanmadığı anlaşılmıştır.

3. 2. Bağımsız Değişkenlere İlişkin Bulgular

Tablo 4. Öğrencilerin Cinsiyete Göre Hayatın Anlamına Yönelik Tutum Ortalamalarının T Testi Sonuçları

Okul Türü	Cinsiyet	N	\bar{X}	Ss	St.Hata	t testi		
						t	sd	p
Diğer Liseler	Kız	291	3,55	,645	,037			
AİHL		271	3,62	,622	,037	-1,429	560	,154
Diğer Liseler	Erkek	198	3,52	,734	,052			
AİHL		207	3,54	,728	,050	-,319	403	,750
Toplam	Kız	562	3,58	,635	,026			
	Erkek	405	3,53	,730	,036	1,149	794,313	251

Tabloda görülen t testi sonuçlarına göre okul türü fark etmeksizin araştırmaya katılan kız öğrencilerin hayatın anlamına yönelik tutum puan ortalaması ($\bar{x}=3,58$), araştırmaya katılan erkek öğrencilerin ortalamasına ($\bar{x}=3,53$) göre yüksek bulunmuş, istatistiksel olarak öğrencilerin hayatın anlamına yönelik tutum puanları ortalamaları arasındaki farkın

³⁰ Kazım Özdamar, *Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Eskişehir: Kaan Kitabevi, 2003), 32.

($t= 1,429$, $sd=794,313$, $p=0,251 > 0,05$) $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde önemli görülmediği saptanmıştır. Bu sonuçlardan hareketle “Öğrencilerin hayatın anlamına yönelik tutumları cinsiyete değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.” hipotezinin doğrulanmadığı, bu durumun okul türüne göre de benzer olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Öğrencilerin Yaş Düzeylerine Göre Hayatın Anlamına Yönelik Tutum Ortalamalarının ANOVA Testi Sonuçları*

f, \bar{X} , Ss Değerleri				ANOVA Sonuçları						
Yaşınız	N	\bar{X}	Ss	Var. K	KT	Sd	KO	F	P	Anlamlılık
16	16	3,63	,644	G.Arası	1,487	3	,496	1,081	,356	Anlamlı fark yok.
17	671	3,54	,683	G.İçi	441,350	963	,458			
18	252	3,62	,650	Toplam	442,837	966				
Diğer	28	3,61	,762							
Toplam	967	3,56	,677							

*Analiz sonuçları AİHL ve diğer liseler arasında benzerlik gösterdiği için bundan sonraki bulgular gereksiz ayrıntıdan kaçınmak için sadece genel ortalamalar üzerinden değerlendirilmiştir.

Tabloda görülen ANOVA sonuçlarına göre öğrencilerin hayatın anlam ve amacı ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarında yaş değişkenine göre $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde önemli bir farklılık saptanmamıştır ($F= 1,081$; $p=0,356 > 0,05$). Analiz sonuçlarından hareketle “Öğrencilerin hayatın anlamına yönelik tutumları yaş değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.” şeklindeki hipotezin doğrulanmadığı görülmüştür.

Tablo 6. Öğrencilerin Sosyoekonomik Durum Düzeylerine Göre Hayatın Anlamına Yönelik Tutum Ortalamalarının ANOVA Testi Sonuçları

f, X̄, Ss Değerleri	ANOVA Sonuçları									
	N	X̄	Ss	Var. K	KT	Sd	KO	F	P	LSD
1.Alt Gelirli	77	3,48	,787	G.Arası	4,188	2	2,094	4,601	,010	2 >3
2.Orta Gelirli	836	3,59	,650	G.İçi	438,649	964	,455			
3.Üst Gelirli	252	3,32	,843	Toplam	442,837	966				
Toplam	967	3,56	,677							

Yukarıdaki ANOVA sonuçlarına göre öğrencilerin hayatın anlam ve amacı ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarında sosyoekonomik durum değişkenine göre $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde önemli bir farklılık saptanmıştır ($F=4,601$; $p=0,010 < 0.05$). Bunun üzerine söz konusu farklılığın hangi gruplar arasında bulunduğunu tespit etmek amacıyla öncelikle Levene's testi yapılmıştır. Test sonucunda grup dağılımlarına ait varyansların homojen dağılmadığının saptanması ($LF=6,398$; $p=,002 < 0,05$) üzerine post-hoc testlerinden varyansların homojen dağılmadığı durumlarda kullanılan testler denenmiştir. Ancak bu testlerde anlamlı farklılık ortaya çıkmadığı için post-hoc LSD analizinden yararlanılmıştır. Buna göre orta gelir düzeyine sahip öğrencilerle, üst gelir düzeyine sahip öğrenciler arasında orta gelir düzeyine sahip öğrenciler lehine manidar bir farklılık bulunduğu ($p < 0,05$) görülmüştür. Analiz sonuçlarından hareketle “Öğrencilerinin hayatın anlamına yönelik tutumları sosyoekonomik durumlarına göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.” şeklindeki hipotezin istatistiksel olarak doğrulandığı görülmüştür.

Tablo 7. Öğrencilerin Okul Döneminde Kaldıkları Yere Göre Hayatın Anlamına Yönelik Tutum Ortalamalarının ANOVA Testi Sonuçları

f, X, Ss Değerleri	ANOVA Sonuçları									
	N	\bar{X}	Ss	Var. K	KT	Sd	KO	F	P	LSD
1.Aile Yanı	829	3,58	,657	G.Arası	5,538	3	1,846	4,065	,007	
2.Devlet Yurdu	118	3,50	,762	G.İçi	437,299	963	,454			1>4 2>4 3>4
3.Akraba Yanı	7	3,75	,790	Toplam	442,837	966				
4.Diğer	13	2,97	,819							
Toplam	967	3,56	,677							

Tabloda görülen ANOVA sonuçlarına göre öğrencilerin hayatın anlam ve amacı ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarında okul döneminde kalınan yer değişkenine göre $p<0.05$ anlamlılık düzeyinde önemli bir farklılık belirlenmiştir ($F=4,065$; $p=0.007<0.05$). Bunun üzerine söz konusu farklılığın hangi gruplar arasında bulunduğunu tespit etmek amacıyla Levene's testi yapılmıştır. Test sonucunda grup dağılımlarına ait varyansların homojen dağıldığının saptanması ($LF=1,727$; $p=,160>0,05$) üzerine anlamlı farklılığın olduğu grupları saptamak için post-hoc LSD analizine başvurulmuştur. Analiz sonuçlarına göre ailesinin yanında kalan öğrencilerle, diğer yerlerde kalan öğrenciler arasında ailesinin yanında kalan öğrenciler lehine anlamlı farklılık bulunduğu ($p<0,05$), devlet yurdunda kalan öğrencilerle diğer yerlerde kalan öğrenciler arasında devlet yurdunda kalan öğrenciler lehine anlamlı farklılık bulunduğu ($p<0,05$), akraba yanında kalan öğrencilerle diğer yerlerde kalan öğrenciler arasında akraba yanında kalan öğrenciler lehine manidar bir farklılık bulunduğu ($p<0,05$), diğer grupların arasındaysa anlamlı bir farklılığın oluşmadığı görülmüştür. Bu bulgulardan hareketle “Öğrencilerin hayatın anlamına yönelik tutumları okul döneminde kaldıkları yer

değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.” şeklindeki hipotezin doğrulandığı görülmüştür.

Tablo 8. Öğrencilerin Okul Türüne Göre Hayatın Anlamına Yönelik Tutum Ortalamalarının ANOVA Testi Sonuçları

f, X̄, Ss Değerleri				ANOVA Sonuçları						
Okul Türü	N	X̄	Ss	Var. K	KT	Sd	KO	F	P	Anamlılık
AL	358	3,57	,676	G.Arası	3,526	5	,705	1,543	,174	Anamlı fark yok.
AİHL	478	3,59	,671	G.İçi	439,311	961	,457			
SBL	49	3,55	,665	Toplam	442,837	966				
MTAL	16	3,32	,534							
FL	50	3,37	,751							
GSL	16	3,40	,728							
Toplam	967	3,56	,677							

Tabloda görülen ANOVA sonuçlarına göre öğrencilerin hayatın anlam ve amacı ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarında okul türüne göre $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde önemli bir farklılık belirlenmemiştir ($F=1,543$; $p=0,174 > 0.05$). Analiz sonuçlarından hareketle “Öğrencilerin hayatın anlamına yönelik tutumları okul türüne göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.” şeklindeki hipotezin doğrulanmadığı anlaşılmıştır.

Tablo 9. Öğrencilerin Akademik Başarı Düzeylerine Göre Hayatın Anlamına Yönelik Tutum Ortalamalarının ANOVA Testi Sonuçları

f, X̄, Ss Değerleri				ANOVA Sonuçları						
	N	X̄	Ss	Var. K	KT	Sd	KO	F	P	LSD
1.0-45 Puan	9	2,86	1,002	G.Arası	11,703	4	2,926	6,528	,000	3>1
2.46-55 Puan	42	3,32	,520	G.İçi	431,134	962	,448			4>1 4>2
3.56-70 Puan	174	3,45	,652	Toplam	442,837	966				5>1 5>2 5>3
4.71-85 Puan	294	3,57	,690							
5.86-100 Puan	448	3,64	,666							
Toplam	967	3,56	,677							

Tabloda görülen ANOVA sonuçlarına göre öğrencilerin hayatın anlam ve amacı ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarında akademik başarı düzeyi değişkenine göre $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde önemli bir farklılık saptanmıştır ($F=6,528$; $p=0.000 < 0.05$). Bunun üzerine söz konusu farklılığın hangi gruplar arasında bulunduğunu belirlemek amacıyla öncelikle Levene's testi yapılmıştır. Test sonucunda grup dağılımlarına ait varyanslarının homojen dağıldığının saptanması ($LF=2,168$; $p=,071 > 0,05$) üzerine anlamlı farklılığın olduğu grupları saptamak için post-hoc LSD analizine başvurulmuştur. LSD testinin sonuçlarına göre akademik başarı düzeyi 56-70 puan aralığında olan öğrencilerle başarı düzeyi 0-45 puan aralığında olan öğrenciler arasında başarı düzeyi 56-70 puan olan öğrenciler lehine anlamlı farklılık bulunduğu, akademik başarı düzeyi 71-85 puan arasında olan öğrencilerle başarı düzeyi 0-45 puan ve 46-55 puan olan öğrenciler arasında akademik başarı düzeyi 71-85 puan olan öğrenciler lehine anlamlı farklılık bulunduğu ($p < 0,05$), akademik başarı düzeyi 86-100 puan aralığında olan öğrencilerle akademik başarı düzeyi 0-45 puan, 46-55 puan ve 56-70 puan arasında olan öğrenciler arasında akademik başarı düzeyi 86-100 puan olan öğrenciler lehine manidar bir farklılık bulunduğu ($p < 0,05$), diğer gruplar arasında anlamlı bir farklılık oluşmadığı görülmüştür. Analiz sonuçlarından hareketle “Öğrencilerin hayatın anlamına yönelik tutumları akademik başarı değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.” şeklinde ifade edilen hipotezin doğrulandığı anlaşılmıştır.

Tablo 10. Öğrencilerin Maneviyata Yönelme Düzeylerine Göre Hayatın Anlamına Yönelik Tutum Ortalamalarının ANOVA Testi Sonuçları

	f, \bar{X} , Ss Değerleri			ANOVA Sonuçları						
	N	\bar{X}	Ss	Var. K	KT	Sd	KO	F	P	LSD
1.Çok düşük	49	3,17	,703	G.Arası	39,125	4	9,781	23,307	,000	
2.Düşük	63	3,20	,682	G.İçi	403,712	962	,420			3>1
3.Orta	407	3,45	,619	Toplam	442,837	966				3>2
4.Yüksek	304	3,74	,612							4>1
5.Çok Yüksek	144	3,80	,754							4>2
Toplam	967	3,56	,677							4>3
										5>1
										5>2
										5>3

Tabloda görülen ANOVA sonuçlarına göre öğrencilerin hayatın anlam ve amacı ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarında maneviyata yönelme düzeyi değişkenine göre $p<0.05$ anlamlılık düzeyinde önemli bir farklılık tespit edilmiştir ($F=23,307$; $p=0.000<0.05$). Bunun üzerine söz konusu farklılığın hangi gruplar arasında bulunduğunu tespit etmek amacıyla öncelikle Levene's testi yapılmıştır. Test sonucunda grup dağılımlarına ait varyanslarının homojen dağıldığının saptanması ($LF=1,826$; $p=,122>0,05$) üzerine anlamlı farklılığın olduğu grupları saptamak için post-hoc LSD analizine başvurulmuştur. LSD testinin sonuçlarına göre maneviyata yönelme düzeyi orta düzeyde olan öğrencilerle çok düşük ve düşük düzeyde yer alan öğrenciler arasında maneviyata yönelme düzeyi orta düzeyde olan öğrenciler lehine anlamlı farklılık bulunduğu ($p<0,05$), maneviyata yönelme düzeyi yüksek düzeyde olan öğrencilerle çok düşük, düşük ve orta düzeyde yer alan öğrenciler arasında maneviyata yönelme düzeyi yüksek düzeyde olan öğrenciler lehine anlamlı farklılık bulunduğu ($p<0,05$), maneviyata yönelme düzeyi çok yüksek düzeyde olan öğrencilerle çok düşük, düşük ve orta düzeyde yer alan öğrenciler arasında maneviyata yönelme düzeyi çok yüksek düzeyde olan

öğrenciler lehine anlamlı farklılık bulunduğu ($p<0,05$), diğer gruplar arasında manidar bir farklılığın oluşmadığı görülmüştür. Analiz sonuçlarından “Öğrencilerin hayatın anlamına yönelik tutumları maneviyata yönelme değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.” şeklinde ifade edilen hipotezin doğrulandığı anlaşılmıştır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada AİHL ve diğer liselerde öğrenim gören öğrencilerin hayatın anlamına yönelik tutum düzeyleri karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre hem AİHL hem de diğer lise öğrencilerinin hayatın anlamına yönelik tutum düzeylerinin oldukça yakın bir ortalama ile yüksek olduğu, yine benzer bir şekilde ölçeğin *Hayatın Anlam ve Amacı* alt boyutundan alınan puan ortalamalarının yüksek, *Hayatın Anlamsızlığı ve Amaç Yoksunluğu* alt boyutundan alınan puan ortalamalarının orta düzeyde olduğu görülmüştür. Okul türüne göre farklılaşma olmadığı için diğer analizler genel ortalamalar üzerinden yapılmış, elde edilen puanlar incelendiğinde cinsiyet, yaş ve okul türüne göre AİHL ve diğer lise öğrencilerinin hayatın anlamına yönelik tutum düzeyleri arasında manidar bir farklılığın olmadığı ($p>0.05$), öğrencilerin sosyoekonomik durumlarına, okul döneminde kaldıkları yere, akademik başarı düzeylerine, maneviyata yönelme düzeylerine göre bakıldığında ise anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür ($p<0.05$).

Çalışma sonucunda ulaşılan çıkarımlar şu şekilde özetlenebilir:

- AİHL ve DKAB ortaöğretim programlarında hayatın anlamına yönelik olduğu düşünülen kazanımların yeterli olduğu düşünülebilse de programlarda mevzu bahis kazanımların öğrencilere nasıl kazandırılacağına dair kayda değer açıklamaların yer almadığı görülmüştür.

- AİHL ve diğer lise öğrencilerinin *Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği*'nden aldıkları puan ortalamasının oldukça yakın bulunmasının nedeni, diğer lise türlerinde din öğretimi kapsamında okutulan seçmeli derslerde hayatın anlamına dair konuların ele alınmasından dolayı bu mesele özelinde açığı kapatması olabilir.
- Araştırma sonucuna göre hayatın anlamına yönelik tutumları etkilemede cinsiyetin belirleyici bir değişken olmamasının nedeni, ortaöğretim düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine tam anlamıyla hâkim olmamaları, ergenlik döneminden kaynaklı olarak yaşanan psikolojik, sosyal, ailevi, gelecek kaygısı gibi sorunların cinsiyet fark etmeksizin öğrencilerin tümünü etkilemesi olabilir.
- Araştırma sonucuna göre hayatın anlamına yönelik tutumları etkilemede yaşın belirleyici bir değişken olmamasının nedeni, öğrencilerin birbirine yakın yaş düzeyinde bulunmaları olabilir.
- Araştırma sonucuna göre hayatın anlamına yönelik tutumları etkilemede sosyoekonomik durumun belirleyici bir değişken olmasının nedeni, orta gelir düzeyinde yer alan öğrencilerin üst düzey gelir grubundakilere göre istek ve ihtiyaçlarının sınırlı bir şekilde karşılanması dolayısıyla az olanla yetinerek kanaatkâr olmayı öğrenmeleriyle açıklanabilir.
- Araştırma sonucuna göre hayatın anlamına yönelik tutumları etkilemede maneviyata yönelme düzeyinin belirleyici bir değişken olmasının nedeninin maneviyatın insanlara mücadele ruhu katarak hayata yönelik tutumların şekillenmesinde onları

motive eden ve olumluya yönlendiren bir yapıya sahip olması olabilir.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle ilgili literatür incelendiğinde Tanrıverdi ve Ulu tarafından lise öğrencilerinin hayatın anlam ve amacıyla değer yönelimleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılan bir araştırmada, öğrencilerin hayatın anlam ve amacına yönelik tutum puanlarının yüksek olduğu ortaya konulmuştur.³¹ Soydaş tarafından yurttan ve ailesinin yanında kalan lise öğrencilerinin hayatın anlam ve amacıyla ruhsal ve psikolojik ihtiyaç durumları arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılan bir araştırmada öğrencilerin hayatın anlamına yönelik tutum puanlarının orta düzeyde olduğu ortaya konulmuştur.³² Kurtuluş tarafından üniversite öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddeleri kullanma düzeyleriyle hayatın anlam ve amacı arasındaki ilişkinin incelendiği bir araştırmada öğrencilerin hayatın anlam ve amacına yönelik tutum puan ortalamalarının orta düzeyde olduğu görülmüştür.³³ Bu bulgulardan hareketle Tanrıverdi ve Ulu tarafından yapılan araştırmanın bu çalışmayla örtüştüğü Soydaş ve Kurtuluş tarafından yapılan çalışmaların birbirini destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Bu durumun nedeni, diğer araştırmalara katılan öğrencilerin farklı şehirlerde ikamet etmelerinden dolayı buldukları yaşam şartlarının birbirinden farklılık göstermesi olabilir.

³¹ Tanrıverdi- Ulu, “Lise Öğrencilerinde Hayatın Anlam ve Amacı ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki”, 1198.

³² Ceyda İnci Soydaş, *Yurttan ve Ailesinin Yanında Kalan Lise Öğrencilerinin Yaşam Anlamı ve Amaçları ile Ruhsal Belirtileri ve Psikolojik İhtiyaç Durumları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi* (Çankırı: Çankırı Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 34.

³³ Cemile Kurtuluş, *Üniversite Öğrencilerinin Bağımlılık Yapıcı Maddeleri Kullanım Riskleri, Hayatın Anlam ve Amacıyla ve Çocukluk Çağı Ökseleme Yaşantılarıyla İlişkinin İncelenmesi* (İstanbul: Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 53.

Araştırma sonuçları ölçeğin hayatın anlam ve amacı ile hayatın anlamsızlığı ve amaç yoksunluğu alt boyutları açısından değerlendirildiğinde konuyla ilgili olarak Soydaş³⁴ tarafından yapılan bir araştırmada öğrencilere uygulanan hayatın anlam ve amacı ölçeğinin iki boyutunun da orta düzeyde olduğu görülmüş, bu nedenle çalışmanın sadece hayatın anlamsızlığı ve amaç yoksunluğu boyutunda bu araştırmayla örtüştüğü görülmüştür. Atasaz³⁵ tarafından yapılan bir araştırmada bu çalışmayı destekleyecek şekilde katılımcıların puanları, hayatın anlam ve amacı alt boyutu açısından yüksek, hayatın anlamsızlığı ve amaç yoksunluğu alt boyutu açısından orta düzeyde bulunmuştur.

Araştırma sonuçları cinsiyet değişkeni açısından ele alındığında Aydın³⁶ ve Aksoy,³⁷ tarafından yapılan araştırmalarda cinsiyet değişkenine göre hayatın anlamına yönelik tutumlarda anlamlı bir farklılık varken Öztürk,³⁸ Çakmak,³⁹ Tanrıverdi ve Ulu⁴⁰ ve Tarhan⁴¹ tarafından yapılan çalışmaların bu araştırmayı destekler nitelikte olduğu görülmüştür.

³⁴ Soydaş, *Yurtta ve Ailesinin Yanında Kalan Lise Öğrencilerinin Yaşam Anlamı ve Amaçları ile Ruhsal Belirtileri ve Psikolojik İhtiyaç Durumları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi*, 35.

³⁵ Betül Atasaz, *Erkeklerde Bağımlılık Şiddetinin, Hayatın Anlam ve Amacıyla ve Travmatik Yaşantılarla İlişkisi* (İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 44.

³⁶ Aydın, *İnsanın Anlam Arayışı ile Yeni Çağ İnanışları Arasındaki İlişki*, 104.

³⁷ Elif Aksoy, *Yetişkinlik Döneminde Hayatı Anlamlandırma ve Dindarlık İlişkisi (Gaziantep Örneğinde)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 34.

³⁸ Abdullah Harun Öztürk, *Varoluşçu Bakışa Göre Hayatın Anlamı ve Amacının Depresyon ve Umutsuzlukla İlişkisi* (İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 49.

³⁹ Çakmak, *Lise Öğrencilerinde DKAB Eğitimi ile Hayatı Anlamlandırma Arasında Dindarlık ve Sorumluluğun Aracılık Rolünün İncelenmesi*, 156.

⁴⁰ Tanrıverdi - Ulu, "Lise Öğrencilerinde Hayatın Anlam ve Amacı ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki", 1225.

⁴¹ Senanur Tarhan, *Yaşamda Anlam, Hayat Memnuniyeti, Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Lise Öğrencileri Örnekleme)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 31.

Bu durumun nedeni çalışmaya katılan örneklem grubunun farklı gelişim dönemlerinde bulunması olabilir.

Araştırma sonuçları yaş değişkeni açısından incelendiğinde Aydın⁴² ve Öztürk⁴³ tarafından yapılan araştırmaların bu çalışmayı desteklemediği, Usta⁴⁴ tarafından yapılan araştırmanın bu çalışmayı destekler nitelikte olduğu görülmüştür. Çalışmalar arasındaki farklılığın nedeni örneklem gruplarının yaş aralıklarının birbirinden farklı olması olabilir.

Araştırma sonuçları sosyoekonomik düzey değişkeni açısından incelendiğinde Usta⁴⁵ ve Tarhan⁴⁶ tarafından yapılan araştırmaların bu çalışmayla örtüşmediği görülmüştür. Bu durum, araştırmaya katılım sağlayan öğrencilerin gelir düzeyi açısından diğerlerinden farklı bir seviyede bulunmasından kaynaklanabilir.

Araştırma sonuçları okul döneminde kalınan yer değişkenine göre incelendiğinde Tarhan⁴⁷ ve Soydaş⁴⁸ tarafından yapılan çalışmalarda bu araştırmanın aksine okul döneminde kalınan yerle hayatın anlamına yönelik tutum düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Araştırma sonuçları okul türü değişkenine göre incelendiğinde

⁴² Aydın, *İnsanın Anlam Arayışı ile Yeni Çağ İnanışları Arasındaki İlişki*, 187.

⁴³ Öztürk, *Varoluşçu Bakışa Göre Hayatın Anlamı ve Amacının Depresyon ve Umutsuzlukla İlişkisi*, 48.

⁴⁴ Esen Yıldırım Usta, *Hayatın Anlam Algısı ve Psikolojik Dayanıklılık Düzeyi Arasındaki İlişkinin Analizi (İstanbul İli, Üsküdar İlçesi, Resmi Liselerde Görev Yapan Öğretmenler Örneği)* (İstanbul: Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 60.

⁴⁵ Usta, *Hayatın Anlam Algısı ve Psikolojik Dayanıklılık Düzeyi Arasındaki İlişkinin Analizi*, 65.

⁴⁶ Tarhan, *Yaşamda Anlam, Hayat Memnuniyeti, Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Lise Öğrencileri Örneği)*, 44.

⁴⁷ Tarhan, *Yaşamda Anlam, Hayat Memnuniyeti, Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, 41.

⁴⁸ Soydaş, *Yurtta ve Ailesinin Yanında Kalan Lise Öğrencilerinin Yaşam Anlamı ve Amaçları ile Ruhsal Belirtileri ve Psikolojik İhtiyaç Durumları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi*, 36.

Zorbaz,⁴⁹ ve Asiloğulları⁵⁰ tarafından yapılan çalışmalarda okul türüne göre hayatın anlamına yönelik tutumlarda anlamlı bir farklılık olduğu; Çakmak⁵¹ ve Tarhan⁵² tarafından yapılan araştırmalardaysa okul türünün anlamlı bir farklılığa neden olmadığı dolayısıyla bu araştırmadan elde edilen bulguyu destekledikleri söylenebilir. Araştırma sonuçları akademik başarı düzeyi değişkenine göre değerlendirildiğinde Öz ve arkadaşları⁵³ tarafından yapılan bir araştırmada bu çalışmayı destekler nitelikte katılımcıların akademik yeterlilikleriyle hayata yükledikleri anlam arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçları maneviyata yönelme düzeyine göre incelendiğindeyse Kızılırmak⁵⁴ ve Toprak⁵⁵ tarafından yapılan araştırmaların bu çalışmayı destekler nitelikte olduğu görülmüştür.

Araştırma sonuçları kapsamında şu öneriler ileri sürülebilir:

- Öğrencilerin araştırmaya daha içten ve samimi bir şekilde cevap vermelerini sağlamak amacıyla mülakat tekniğiyle araştırma yapılabilir.

⁴⁹ Zorbaz, *Lise Öğrencilerinin Ototelik Kişilik Özellikleri, Yaşam Amaçları, Hayat Anlamları ve Akış Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 81.

⁵⁰ Asiloğulları, *Lise Öğrencilerinin Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri ile Hayatın Anlam ve Amacını Sorgulama Davranışları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi*, 71.

⁵¹ Çakmak, *Lise Öğrencilerinde DKAB Eğitimi ile Hayatı Anlamlandırma Arasında Dindarlık ve Sorumluluğun Aracılık Rolünün İncelenmesi*, 157.

⁵² Tarhan, *Yaşamda Anlam, Hayat Memnuniyeti, Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Lise Öğrencileri Örneği)*, 35.

⁵³ Öz vd. "Sağlık Bilimleri Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Akademik Yeterlikleri ile Yaşamın Anlamı Arasındaki İlişki", *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi* 166/61 (2021), 275.

⁵⁴ Özlem Kızılırmak, *Genç Yetişkinlerde Yaşamda Anlamın, Maneviyat ve Kişilik Özellikleri Açısından İncelenmesi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 72.

⁵⁵ Yasin Toprak, *Maneviyat, Yaşam Amaçları ve İyi Oluş Arasındaki İlişki* (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 86.

- Araştırmanın örneklem grubunu ortaöğretim öğrencileri oluşturmaktadır. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar sadece ortaöğretim öğrencilerinin tutumlarıyla alakalı bilgi vermektedir. Aynı konuda ortaokul veya üniversite öğrencilerine yönelik yapılabilecek farklı bir çalışmayla konuya geniş bir perspektif sunulabilir.
- Okullarda öğrencilerin hayatın anlam ve amacına yönelik kitapları okuması teşvik edilebilir, ailelerle yapılan toplantılarda ailelere bu hususla ilgili olarak farkındalık kazandırılmaya çalışılabilir. Ayrıca öğrencilerin karşılaşmış oldukları sorunları olumlu anlamlandırmaları ve hayata bakış açılarının uyumlu olması için manevi değerlerin içselleştirilmesi gerekir. Bu hususta din dersi öğretmenlerinin yanı sıra diğer branş öğretmenlerinin de ailelerle iş birliği içerisinde gayret sarfetmesi, özellikle de rol model olmaya özen göstermeleri gerekir. Bu anlamda din dersi öğretmenlerinin diğer öğretmenlerle iş birliği içerisinde hareket etmesi de faydalı olabilir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin derslerde hayatın anlamına dair sorular yönelterek öğrencileri konu özelinde düşündürmesi de önemli bir katkı sağlayabilir.

Yazar Katkı Oranı Beyanı / Author Contribution Statement

Makalede Yazar Katkılarının Yüzdesi (Percentage of Author Contributions in the Article)	Sorumlu Yazar (Responsible Author)	Katkı Sunan Yazar (Contributer Author)
Çalışmanın Tasarlanması Conceiving the Study	%35	%65
Veri Toplanması Data Collection	%15	%85
Veri Analizi Data Analysis	%25	%75
Makalenin Yazımı Writing the Article	%50	%50
Makale Gönderimi ve Revizyonu Submission and Re- vision	%100	%0

Kaynakça | References

- Ahmad, Hurşit. “İslam Eğitiminin Temelleri”. çev. Cemal Tosun. *Din Öğretimi Dergisi* 39 (1993), 25-40.
- Akıncı, Âdem. “Hayata Anlam Vermede Dinî Değerlerin ve Din Öğretiminin Rolü”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 3/9 (2005), 7-24.
- Akıncı, Adem. *Hayata Anlam Vermeye Din Öğretiminin Katkısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Aksoy, Elif. *Yetişkinlik Döneminde Hayatı Anlamlandırma ve Dindarlık İlişkisi (Gaziantep Örneğinde)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Aydın, Cüneyd- Kaya, Mevlüt- Peker, Hüseyin. “Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (2015) 39-55.
- Aydın, Cüneyd. *İnsanın Anlam Arayışı ile Yeni Çağ İnanışları Arasındaki İlişki*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Bilgin, Beyza. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Gün Yayıncılık, 1998.
- Bulut, Elif. Genç, *Yetişkin ve Yaşlılarda Hayatın Anlamı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Büyüköztürk, Şener. *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum*. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi, 2012.
- Çakmak, Ahmet. *Lise Öğrencilerinde DKAB Eğitimi ile Hayatı Anlamlandırma Arasında Dindarlık ve Sorumluluğun Aracılık Rolünün İncelenmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Frankl, Viktor E.. *İnsanın Anlam Arayışı*. çev. Selçuk Budak. İstanbul: Okuyan Us Yayınları 2018.
- İnan, İlhan. *Dil Felsefesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Yayınları, 2018.
- Kızılırmak, Özlem. *Genç Yetişkinlerde Yaşamda Anlamın, Maneviyat ve Kişilik Özellikleri Açısından İncelenmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Kızılkaya, Mehtap - Kalgı, Mehmet Emin. “Farklı Meslek Üyelerinin Dogmatik Dindarlık, Ahlaki Yargı Düzeylerinin Hayatın Anlamı ve Amacına Etkisi”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 21/2 (2021), 891-908.
- Kula, Naci. “Gençlik Döneminde Kimlik Gelişimi ve Din”. *Diyanet Der-*

- gisi 233 (2010), 8-12.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Mckenzie, Leon. "The purposes and scope of adult religious education". *In Handbook of Adult Religious Education*. Ed. Nancy T. Foltz. Birmingham: AL. Religious Education Press. 1986, 7-23.
- MEB. *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 2018.
- MEB. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 2018.
- Miser, Rıfat. "Küreselleşen Dünyada Yetişkin Eğitimi". *Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 35/1-2 (2002), 55-60.
- Oğuzkan, Turhan. *Türkiye'de Ortaöğretim ve Sorunları*. İstanbul: Hisar Eğitim Vakfı Yayınları, 1981.
- Özdamar, Kazım. *Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Eskişehir: Kaan Kitabevi, 2003.
- Öz, Hilal Seki - Ayhan, Didem - Söyünmez, Selin. "Sağlık Bilimleri Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Akademik Yeterlikleri ile Yaşamın Anlamı Arasındaki İlişki". *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi* 166/61 (2021), 264-277.
- Öztan, Arzu. *İnsanın Anlam ve Mutluluk Arayışında İnancın Rolü*. Bursa: Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Öztürk, Abdullah Harun. *Varoluşçu Bakışa Göre Hayatın Anlamı ve Amacının Depresyon ve Umutsuzlukla İlişkisi*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Soydaş, Ceyda İnci. *Yurtta ve Ailesinin Yanında Kalan Lise Öğrencilerinin Yaşam Anlamı ve Amaçları ile Ruhsal Belirtileri ve Psikolojik İhtiyaç Durumları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi*. Çankırı: Çankırı Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Sözer, Ersan. "Türk Eğitim Sisteminde Ortaöğretim Programları ve Uygulamalar". *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi* 5/5 (1996), 116-128.
- Tanrıverdi, Abdullah - Ulu, Mustafa. "Lise Öğrencilerinde Hayatın Anlam ve Amacı ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2018), 1198-1234.
- Tarhan, Senanur. *Yaşamda Anlam, Hayat Memnuniyeti, Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Lise Öğrencileri Örnelemi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

- Toprak, Yasin. *Maneviyat, Yaşam Amaçları ve İyi Oluş Arasındaki İlişki*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Usta, Esen Yıldırım. *Hayatın Anlam Algısı ve Psikolojik Dayanıklılık Düzeyi Arasındaki İlişkinin Analizi (İstanbul İli, Üsküdar İlçesi, Resmi Liselerde Görev Yapan Öğretmenler Örneği)*. İstanbul: Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Yüksel, İbrahim. “Varoluşsal Anlam Arayışı ve Kutsalın Etkisi”. *GAP Akademi Dergisi* 2/1 (2021), 65-106.